

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2019 | 1. SZÁM
LXI. ÉVFOLYAM

Sófalvi András
A Német Lovagrend várépítő tevékenysége a Barcaságban

E. Kovács Péter
A Habsburg hercegek szentföldi utazásai

C. Tóth Norbert
Tolvajok és rablók 1393-ban Szabolcs megyében

Pótó Júlia
Atlaszok és testek.
Anatómiai testkonstrukciók a 20. század elején

Turbucz Dávid
Horthy Miklós a fiumei Haditengerészeti Akadémián

Bartha Ákos
Bajcsy-Zsilinszky Endre fogságban és az ellenállás élén (1944)

TARTALOMJEGYZÉK

LXI. évfolyam, 2019. 1. szám

TANULMÁNY

Sófalvi András · A Német Lovagrend várépítő tevékenysége a Barcaságban	5
E. Kovács Péter · A Habsburg hercegek szentföldi utazásai	17
Pótó Júlia · Atlaszok és testek. Anatómiai testkonstrukciók a 20. század elején	39
Turbucz Dávid · „Mi tagadás, nem tartoztam a szorgalmas tanulók közé”.	
Horthy Miklós a fiumei Haditengerészeti Akadémián	61
Bartha Ákos · Bajcsy-Zsilinszky Endre fogságban és az ellenállás élén (1944)	75

MŰHELY

Kováts Antal András · A budapesti svájci képviselő története	115
Horváth Csaba Sándor · Két világrendszeren átívelő vasúti vállalat, a GYSEV	123

FORRÁS

C. Tóth Norbert · Tolvajok és rablók 1393-ban Szabolcs megyében	149
---	-----

A HABSBURG HERCEGEK SZENTFÖLDI UTAZÁSAI

E. KOVÁCS PÉTER

THE PILGRIMAGES OF THE HABSBURG DUKES TO THE HOLY LAND

In 1399 Dukes Albert IV (the Patient) and William II (the Ambitious) of Austria tried to acquire from Venice a piece of the bones of Saint Stephen the First Martyr for the cathedral of Vienna, dedicated to the Saint. It was this event that called the author's attention to the pilgrimage of the Habsburg dukes to the Holy Land, for it seemed curious enough that several members of the same ruling family, with an outstanding role in European history, decided to visit the Holy Sepulchre. Therefore, the paper examines the pilgrimages of Dukes Albert IV (the Patient), Ernst II (the Iron), and Frederick III from 1398, 1414 and 1436 respectively.

Keywords: Habsburg Dukes, pilgrimage to the Holy Land, Venice, relics

Velencei levéltári kutatásaim során bukkantam rá egy érdekes oklevélre. Elolvasása után úgy döntöttem, utánanézek, foglalkoztak-e IV. (Türelmes) Albert és II. (Becsvágyó) Vilmos osztrák hercegek azon 1399. évi kérvényével, amellyel a bécsi Szent István-dóm számára a protomártír csontjaiból kívántak megszerezni egy darabot a Köztársaságtól.¹ Azt gondoltam, ez nívumnak számít, ezért döntöttem úgy, hogy néhány adattal kiegészítve megírom IV. (Türelmes) Albert velencei tartózkodásának történetét, és kitérek az ehhez szervesen kapcsolódó zarándokútra is. Végül nem elégedtem meg a herceg utazásával, mert egyedülállónak vélem azt, hogy az európai történelemben oly meghatározó szerepet játszó dinasztiából többen is ellátogattak a Szent Sírhoz. Emiatt II. (Vas) Ernő, valamint V. Frigyes osztrák hercegek útjait is feldolgoztam.² Tettem ezt azért,

E. Kovács Péter, tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI, Középkori témacsoport. A tanulmányt Lengyel Zsolt főrendező úr figyelmébe ajánlom.

¹ Albrecht (der Geduldige) IV. von Habsburg (1377–1404); Wilhelm (der Ehrgeizige) II. von Habsburg (1370 körül–1406).

² Ernst (der Eiserne) II. von Habsburg (1377–1424); Friedrich V. von Habsburg (1415–1493). V. Frigyes néven 1439-től osztrák herceg, majd 1457-től osztrák főherceg, IV. Frigyes néven 1440-től német király, 1452-től III. Frigyes néven német-római császár. A tanulmányban V. Frigyes osztrák hercegként említem, 1424-től Stájerország, Karintia és Krajna hercege volt. A zarándoklatokkal általánosságban foglalkozó irodalom felsorolását nem teszem meg, mert értelmetlennek tartom egy ennyire konkrét eseményre fókuszáló tanulmány kapcsán. Azt viszont remélem, eredményeim valamikor részévé válnak egy új, a témával foglalkozó monográfiának.

mert azt gondoltam, érdemes lenne egyben látni a három peregrinus életének ezt a szakaszát.

IV. (Türelmes) Albert személye azért kedves a magyar történészeknek, mert ő volt az apja I. Albert magyar királynak.³ Amikor elkezdődtek azok a tárgyalások, amelyek Zsigmond magyar király és IV. (Türelmes) Albert, II. (Vas) Ernő, valamint II. (Becsvágyó) Vilmos osztrák hercegek között folytak, és az 1402-ben létrejött kölcsönös örökösödési szerződéshez vezettek, IV. Albert már közel négy éve visszatért a Szentföldről.⁴ Utazásáról számos adatot ismerünk, de az Archivio di Stato di Venezia anyagában fellelhető bejegyzések, a szakirodalmi adatok, valamint az újabb kutatási eredmények segítségével megpróbáltam átgondolni, alkalmanként pontosítani eddigi tudásunkat.

IV. Albert 1398. július 31-e után indult el zarándokútjára Bécsből.⁵ A 21 éves osztrák herceg otthon hagyta családját, feleségét, Johanna Sophie von Bayernt, két gyermekét, a hároméves Margitot és az egyéves Albertet.⁶ Velence felé vette az irányt, mivel a város szentföldi viszonylatban egy utazási irodához hasonlított, gyakorlatilag 100 százalékban maguknak vindikálták a hívek szállítását. A Köztársaság hajói, miután az Adriai-tenger ellenkező oldalán, a parthoz közel navigálva elhagyták az általuk öbölnek (*culphum*) nevezett vizeket – immár a Földközi-tengeren – először Korfu (ez a legvalószínűbb), Kefalonía vagy Zákinthosz közül választhattak, mint pihenő- és utánpótlást beszerző helyek. Ezután jöhetett Kréta, Rodosz vagy Ciprus szigetei közül valamelyik, majd a szíriai partok, később Bejrút, végül Alexandria. Az utóbbi két város között találjuk Jaffát [Tel Aviv része], melyet a velencei iratokban Zaffóként említettek. Itt a zarándokok elhagyták a gályákat, mivel a kikötőtől a mintegy 60 kilométerre fekvő Jeruzsálemben csak szárazföldön – gyalog pár nap alatt – lehetett eljutni. IV. Albert útjáról minden bizonnyal előre egyeztettek Velencével, de a tárgyalásokról nem ismerek semmilyen írást. Annyi bizonyos, hogy 1398. augusztus 18-án az osztrák herceg már a közelben járhatott, pontosabban már Itáliában lehetett, ugyanis a *Maggior Consiglio* ezen a napon rendelkezett arról, hogy IV. Albert,

³ Albrecht V. von Habsburg (1397–1439). V. Albert néven 1404-től osztrák herceg, I. Albert néven 1437 és 1439 között magyar uralkodó, II. Albertként 1438-tól német király.

⁴ A tárgyalásokra lásd *Zsigmondkori Oklevéltár*. I–XIII. (1387–1426). Összeáll. Mályusz Elemér et al. Bp., 1951–2017. [A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39, 41., 43., 49., 52., 55.] (= ZsO) II/1. 1833. sz. Zsigmond magyar király IV. (Türelmes) Albert osztrák herceget – az ország lakosainak a beleegyezésével – örökösévé tette. Uo. 1895. sz. Zsigmond király, távolléte esetén, IV. Albert osztrák herceget jelölte ki az ország kormányzójának és születendő fiai gyámjának. Uo. 1900. sz. Zsigmond király évi 12 000 aranyforintot, megfelelő lakóhelyet ígért kormányzóságának megszűnése esetére, valamint biztosította, hogy azok a püspökök, akiket a jövőben kinevez, a hercegnek is hűséget fognak esküdni. Uo. 1901. sz. A magyar főpapok, bárók, nemesek és a városok ígéretet tettek IV. Albert hercegnek, miszerint ha Zsigmond király törvényes fiú utód nélkül hal meg, királyukká fogadják, és megkoronázzák. Uo. 1917. sz.

⁵ Ezen a napon oklevelet bocsátott ki Bécsben. Eduard Maria von Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte des Hauses Habsburg, von 1395 bis 1439*. I–VIII. Wien, 1841. V. (Vom Regierungsantritt Herzog Albrecht des Verten bis zum Tode König Albrecht des Zweiten) 257. sz.

⁶ Johanna Sophie von Bayern (1373/1377–1410); Margarete von Habsburg (1395–1447); Theodor Georg von Karajan: *Die alte Kaiserburg zu Wien*. Wien, 1863. 62.

aki a Szentföldre készül, 2000 dukátot költhet a Köztársaság pénzből.⁷ Szerencsére az utóbbi kiadások felsorolása írásban is ránk maradt, így rekonstruálni lehet, milyen városok érintésével érkezett meg a herceg és kísérete a Terra Fermán keresztül Velencébe. Conegliano, Treviso és Mestre kíváncsi lakosai bizton láthatták a menetet.⁸ Úgy számolom, a Béctől számított legfeljebb 650 kilométer megtételéhez legalább 22 napra volt szükségük.⁹ Ez azt jelenti, hogy közel 30 kilométert tettek meg naponta.¹⁰

Magáról a Velencéig tartó utazásról, valamint a kíséretéről nem sokat tudunk. Nem lehettek kevesen, mivel a Szent Sírtól visszatérőben két gályával érkeztek meg – Zárát érintve – Velencébe.¹¹ A hajók számának ismeretében megkockáztatom, többen lehettek mint százan.¹² A herceg egyik emberének ismerjük csak a nevét, ő Ulrich IV. von Walsee.¹³ Az ellátásokra kifizetett összegek elolvasása után sem lettünk okosabbak, mivel ezekből sem lehet a létszámra következtetni. Ellenben azt tudjuk, hogy rangjának megfelelő pompával köszöntötték 1398. augusztus 22-én.¹⁴ Antonio Venier dózse (1382–1400) Velence első számú hajójának (*Il Bucintoro*) a fedélzetén sietett a fogadására.¹⁵ Erre véleményem szerint a San Nicolò di Lido templomnál kerülhetett sor, mivel ezt a helyet választották 1452-ben is, amikor III. Frigyes császár tette tiszteletét a városban.¹⁶ A jelenet elképzeléséhez mindenki figyelmébe ajánlom Francesco Guardi 1766-ban festett képét, ahol azt látjuk, hogy IV. Aluise Mocenigo dózse (1763–1778) a San Nicolò di Lido templom felé

⁷ 1398. augusztus 18. „... ultra solutionem dationum rerum, quas conduci faciet Venetia pro usu et furnimento viagii...” 1398. 8. 18. Archivio di Stato di Venezia (= AS Venezia) Maggior Consiglio, Deliberazioni, Registri 21. 103^r.

⁸ Uo. 1398. augusztus 20. Collegio, Notatorio, Registri 3. 15^r. Kiadását lásd Melléklet I.

⁹ Feltevésem csak akkor áll közel az igazsághoz, ha Ausztriában a Bécs–Graz–Klagenfurt–Villach menti útvonalat választották, akár a felsorolt városok érintésével, Itáliában pedig az Udine–Conegliano–Treviso–Mestre–Velence vonalon haladtak. A 22 nap abban az esetben igaz, ha augusztus első napján útnak indultak, hiszen a hónap 22-én már bizonyosan Velencében voltak. Marino Sanuto: *Vitae ducum Venetorum, Italice scriptae ab origine urbis sive ab anno 421 usque ad annum 1493*. Milano, 1733. (Rerum Italicarum Scriptores 22) 780.; Franz Kurz: *Oesterreich unter Herzog Albrecht IV. Nebst einer Uebersicht des Zustandes Oesterreichs während des vierzehnten Jahrhunderts*. I–II. Linz, 1830. I. 34.; Karajan: *Die alte Kaiserburg*, 62.; Eva Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation und Selbstdarstellung habsburgischer Fürsten im Spätmittelalter*. Wien, 2009. 51.

¹⁰ Abban az esetben, ha nem augusztus elsején indultak el, gyorsabb tempót diktáltak. A Mestre–Velence távot hajókkal teheték meg.

¹¹ A szövegben az áll, hogy 1398. november 24-én kötöttek ki Zarában. „Die 24. mensis Novembris applicuit ad portum Iadre cum duabus galeis Venetorum a sepulcro Domin...” Ferdo Šišić: *Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga*. *Vjestnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog Arkiva* 6 (1904) 26–27.

¹² Nem tartom valószínűnek, hogy lovakat is vittek volna magukkal. Ugyan szervesen nem tartoztak a kísérethez, azonban a személyzet jelentősen megnövelhette a létszámot.

¹³ Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 51. Ő volt a Walsee–Drosendorf ág utolsó tagja. 1405 előtt halt meg.

¹⁴ Marino Sanuto egy másik helyen szeptemberre tette IV. Albert osztrák herceg érkezését. „Nell’Anno 1398. di Settembre venne a Venezia il Duca Alberto d’Austria...” Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 765.; Reinhold Röhrich: *Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Lande*. Berlin, 1900. 100.

¹⁵ „Del 1398 a 22 d’Agosto il Duca Alberto d’Austria venne a Venezia, e gli andò incontro il Doge col Bucintoro...” Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 780.; Röhrich: *Deutsche Pilgerreisen*, 100.

¹⁶ Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 1143. Természetesen nem csak őt fogadták a Lido északi részénél, a vízhez közeli templomnál.

kormányoztatja a hajót.¹⁷ Mindenesetre, legalábbis Marino Sanuto szerint, nagy tisztelettel bántak az osztrák herceggel.¹⁸

Arról, hogy a herceg mit csinált addig, amíg 1398. szeptember 8. után elindult a zárándoklatra, csak sejtéseink lehetnek.¹⁹ A fentebb említett krónikás úgy tudta, mindaddig ott maradt, amíg fel nem készítették a gályákat.²⁰ A várakozás alatt megtekinthette Velencét, és akár többször is találkozhatott a Köztársaság vezetőivel. Azt gondolom, ekkor hallhatta a Szent György egyházában őrzött Szent István protomártír-relikviáról, és azt sem lehet kizárni, hogy láthatta is azt. Az osztrák herceg és embereinek elszállásolásáról a lagúnák városa gondoskodhatott, így a fentebb említett szabad felhasználású költőpénz is a Köztársaság kincstárából került a vendéghez.

IV. (Türelmes) Albert és kísérete szeptember 8. körül hajózhatott ki, két gályát kaphattak,²¹ ezeket a hercegnek saját költségén kellett felszerelnie.²² Az útvonalról nem sokat tudunk. Ciprus irányába indultak, majd Akkon [Acři] következett.²³ Jeruzsálemben a Szent Sírnál lovaggá ütötték.²⁴ Gregor Hagen szerint²⁵ Galileában kitűzte Ausztria zászlaját, megfújatta a kürtöket és a sípokat.²⁶ Veit Arnpeck²⁷ szerint ez utóbbira azért volt szükség, hogy így jelezzék a pogányoknak a herceg érkezését. Mindez már a visszaúton történt.²⁸ A zárándokok már hazatérőben, 1398. november 24-én két gályával kikötöttek Zárában is. Paulo di Paulónál olvashatjuk – aki személyesen ott volt IV. Albert fogadásán –, hogy a herceg még aznap a nagyobb Szent Mária-templomban, a Szent Simeon-oltárnál celebrált misén is részt vett.²⁹ Ennek tükrében hibásnak kell tartanunk Wilhelm Anton Neumann

¹⁷ Francesco Guardi (1712–1793), velencei festő: *Il Doge sul Bucintoro si dirige verso San Nicolò di Lido*. (Olaj, vászon, [1766,] 66x101 cm, Musée du Louvre, INV 20009.)

¹⁸ Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 780.

¹⁹ Ezen a napon még oklevelet adott ki a városban. Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 264. sz.

²⁰ „Stette in questa Terra, finché gli fossero preparate dette Galere, sulle quali montò per andare in pelegriaggio al Santo Sepolcro...” Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 780.

²¹ Miként említettem, a visszaúton két gályával hajóztak. Šišić: Ljetopis Pavla Pavlovića, 26. Ezért gondolom, hogy Velencéből is ennyivel indulhattak el. Egy 1398. szeptemberi listában, ahol az ebben a hónapban elköltött pénzeket sorolják fel, több alkalommal említik az osztrák herceghez fűződő apróbb kiadásokat. 1398. szeptember. AS Venezia, Collegio, Notatorio, Registri 3. 16’.

²² Ezt onnét tudjuk, hogy 1414. július 19-én, amikor II. Ernő herceg követeknek válaszoltak, kikötötték. 1414. július 19. „... ad suas expensas, sicut observatum fuit, quando illustris dominus dux Albertus Austriae, consanguineus suus similiter sepulcrum domini visitavit...” AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Secreti, Registri 6. 4’. Közli Arthur Steinwenter: *Studien zur Geschichte der Leopoldiner*. *Archiv für österreichische Geschichte* 63 (1882) 131–132.

²³ Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 51.

²⁴ Matthaei cujusdam, vel Gregorii Hageni Germanicum Austriae Chronicon. In: N. n.: *Scriptorum Rerum Austriacarum veteres ac genuini*. I–III. Lipcse, 1721–1745. I. 1158.; N. n.: *Viti Arenpeckii Chronicon Austriacum*. In: Uo. I. 1245.; Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 51.

²⁵ Gregor Hagen (? –1398), osztrák krónikaíró.

²⁶ Matthaei cujusdam, vel Gregorii Hageni, 1158.

²⁷ Veit Arnpeck (1440 k.–1496), bajor krónikaíró.

²⁸ „... et reveniendo in Galilaea extendit bannerium Austriae, et tubis cecinit, quod fatis turbavit Paganos, quod adventum Principis non cognoverant...” Viti Arenpeckii, 1245.

²⁹ Šišić: Ljetopis Pavla Pavlovića, 26–27.

megállapítását, miszerint december elején már Bécsben tartózkodott.³⁰ De vannak egyéb érveim is. A Köztársaság már november harmadik napján „... in isto reditu suo Venetias a Santo Sepulcro...” 1550 dukátot szavazott meg az osztrák hercegnek,³¹ aki e hónap végén vagy december elején jelent meg újból a városban.³² Annyi bizonyos, november 30-án olyan követekről írtak, akik IV. Albert herceghez mennek. Megjegyzik, ezeket nem a *Consiglio di Dieci*, és nem is más tanács küldte.³³ Sajnos arról nem írtak, éppen hol lehetett, de az előzményeket ismerve – a zárai kitérőre gondolok – Velencétől nem lehettek nagyon messze. A lagúnák városában valamennyit pihenhetett, mert 1398. december 30-án már Bécsben találjuk,³⁴ feltehetően pár nappal hamarabb érkezhett. Ha az indulást augusztus első napjaira tesszük, hazatérését viszont valamikor az év végére, akkor pontos Eva Bruckner megállapítása, aki a zárándoklat időpontját körülbelül négy és fél hónapra becsülte.³⁵ A Velence–Jeruzsálem–Zára útvonalat 78 nap alatt tették meg, de a szám valójában csak érdekesség, hiszen fogalmunk sincsen, milyen hosszú időt szántak a Szentföldre, mekkora hullámokkal kellett szembenézniük, mennyit pihentek a kikötőkben, és még sorolhatnám.³⁶ Útjának egy 15. századi osztrák krónikában, legújabban pedig egy *Ausztria története* munkában is szenteltek egy-egy mondatot.³⁷

Zárándoklata stílusos következményének két dolgot említenék. IV. (Türelmes) Albert sokat beszélt az útról, mesészerű történetei alapján, az idők előrehaladtával a *der Geduldige* mellett egy új becenévvel ruházták fel: ő lett a *das Weltwunder*.³⁸ A másik: amikor egy év múlva a velencei követek a császárnál és a hercegnél jártak, az utóbbival elbeszélgetve kiderült, milyen kedvezően emlékezett vissza a lagúnák városában eltöltött napokra. Hasonlókat hallottak Paolo Guerino és Andrea Venier nemesektől is (*qui noviter redierunt a dictis dominis ducibus*). A két osztrák herceg, IV. Albert és II. (Becsvágyó) Vilmos, rajtuk keresztül a bécsi Szent István-dómnak (*ecclesia sua principalis Viene*) kértek „... unam particulam ossorum dicti Sancti Stefani...”, aki nemcsak a templom patrónusa, hanem a város

³⁰ Anton Neumann a bécsi egyetem *Facultas artium* iratai között található egyik bejegyzésre hivatkozik. „In die Sancti Nicolai [1414. december 6.] fuit convocatio Universitatis sub iuramentum super articulis subscriptis: primus ad videndum de modo suscipiendi Dominum Ducem de Terra Sancta redeuntem et conclusum fuit, quod deberet fieri processio versus eum.” Wilhelm Anton Neumann: Die Jerusalemfahrten des älteren habsburgischen Fürsten. *Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien* 20 (1881) 140. Számomra ebből az derül ki, hogy visszatért ugyan a Szentföldről, de nem egyértelmű, hogy már Bécsbe is megérkezett.

³¹ 1398. november 3. „... quia hoc facit pro honore nostri domini possint expendi ducati MCML de pecunia nostri communis in illis rebus et donis, que videbuntur dominio...” AS Venezia, Maggior Consiglio, Deliberazioni, Registri 21. 104^r.

³² Optimális esetben 2-3 nap alatt hajóval el lehetett jutni Zárából Velencébe.

³³ 1398. november 30. „Quod isti ambaxiatores, qui vadunt ad sociandum illustrem dominum ducem Austrie in isto suo recessu.” AS Venezia, Maggior Consiglio, Deliberazioni, Registri 21. 104^r.

³⁴ Ezen a napon már oklevelet bocsátott ki a városban. Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 286. sz.

³⁵ Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 51.

³⁶ Ahogy említettem, 1398. szeptember 8-án hagyhatta el Velencét és a visszaúton, november 24-én kötött ki Zárában.

³⁷ Joseph Seemüller: *Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften*. Hannover, 1909. (Monumenta Germaniae Historica 6) 222.; Alois Niederstätter: Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter. In: *Österreichische Geschichte 1278–1411*. Hrsg. Herwig Wolfram. Wien, 2001. 194.

³⁸ Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 51.

protektora is. A csontokat ekkor Velencében a Szent György-egyházban [Basilica di San Giorgio Maggiore] őrizték. Az ügygel foglalkozók a *Collegi*óban ígent mondtak a kérésre, megjegyezve, a legnagyobb körültekintéssel kell az ügyben eljárni, a sírt ugyanúgy kell lezárni, mint az régebben volt, minden úgy maradjon, ahogy az idők folyamán mindig is volt.³⁹ A javaslatot elég gyorsan felülbírálták. Az okot Marino Sanuto megfogalmazásában találom: a velenceiek istenhívők, és inkább megtartani szeretik az ereklyéket, mint elajándékozni.⁴⁰ A bejegyzés szövegéből kiderül, a sírt valóban felnyitották, és készültek a csontok kiemelésére, és ekkor történhetett valami, ami miatt leállították a műveletet, mivel másnap a két monostornak,⁴¹ saját költségén, vissza kellett állítani az eredeti állapotot, a relikviák tehát maradtak, temetkezési helyük újbóli megnyitása 1000 dukátnyi bírsággal járt volna.⁴² A krónikás magyarázatát valójában el tudom fogadni a tiltás okaként, minden bizonnyal volt egy olyan lobbis is, aminek többezret érték a csontok, mint a jó politikai kapcsolatok. Megjegyzem, ez utóbbi, gondoljunk csak az osztrák hercegek állásfoglalására Velence és Zsigmond konfliktusa során, semmilyen csorbát nem szenvedett. De IV. Albertet sem viselhette meg a kudarc: 1401-ben már az a hír járta, a herceg újból Velencébe jön, de ennek okát nem írták le.⁴³ Erre tudomásom szerint nem került sor. Így aztán a városból nem került egyetlenegy csontocskára sem Bécsbe.⁴⁴ Ha Szent István első vértanú relikviáját nem is sikerült megszerezni, Albert 1402 nyarán Velencétől egy Indiából származó leopárdot csak kapott. Az állatot valószínűleg Laxenburgba szállították, ahol a herceg édesapja, III. (Copfós) Albert annak idején egy állatkeretet alakított ki.⁴⁵

IV. Albert unokatestvére, II. (Vas) Ernő 37 évesen kelt útnak. Édesanyja, Verde [Virida, Viridis] Visconti 1414. március 1-ei halála talán az egyik, de nem bizonyítható oka lehetett döntésének.⁴⁶ Én ehhez még hozzátenném vallásosságát és gyermektelenségét is,

³⁹ 1399. szeptember 1. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registri 44. 123^v. Lásd Melléklet II. A kérés és az azt követő lépéseket Marino Sanutónál is olvashatjuk. Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 767. Lásd Melléklet III. Említi Giambattista Gallicciolli: *Delle memorie Venete antiche profane ed ecclesiastiche raccolte da Giambattista Gallicciolli*. I–VII. Venezia, 1795. VI. 276.

⁴⁰ „E la detta parte non fu presa: tanto i Veneziani erano buoni di Dio, desiderando di tenere le Reliquie de’ Santi, e di non darle fuori.” Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 767. Lásd Melléklet III.

⁴¹ Az említett „másnap” pontos idejét nem tudjuk.

⁴² Szent István protomártír csontjai két helyen pihentek. Az egyik a már említett Basilica di San Giorgio Maggiore, a másik a San Nicolò di Lido. Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 767. Lásd Melléklet III.

⁴³ 1401. június 27. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Secreti, Registri 1. 7^r.

⁴⁴ A Szent István-dóm relikviáira lásd Hermann Zschokke: *Die Reliquienschatzkammer der metropolitankirche zu St. Stephan in Wien*. Wien, 1904.; Rudolf Bachleitner: *Die Reliquienkammer der metropolitankirche zu St. Stephan in Wien. Ausstellungskatalog. Sonderausstellung des Wiener Erzbischoflichen Dom- und Diözesanmuseums*. Wien, 1960.

⁴⁵ Velence abból a négy leopárdból, amit Giacomo Presto Zanétól kapott – aki *dominus Indie Sancti Thome* (e keresztény közösség egykoron Délnyugat-Indiában, a mai Kerala állam területén élt) volt – egyet II. (Becsvágyó) Vilmosnak, egy másikat pedig IV. Albert hercegeknek küldött el. 1402. június 21. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registri 46. 29^v, valamint Carlo Schalk: *Rapporti commerciali fra Venezia e Vienna*. *Nuovo Archivio Veneto* 23 (1912) 52–95.; Albrecht (mit dem Zopf) III. von Habsburg (1349/1350–1395); Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 53.

⁴⁶ Verde Visconti (1352–1414); Monika Schellmann: *Zur Geschichte Herzog Ernsts des Eisernen (1386/1402–1424)*. Wien, 1966. (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Universität Wien) 235.

hasonlóan csak feltevésként.⁴⁷ Nem először próbálkozott az utazással, már 1407-ben is szerepelt a tervei között.⁴⁸ Mindenesetre 1414 júliusában már Velencében tolmácsolta elképzelését két követe, amelyre a hónap 19. napján válaszoltak. Az osztrák herceg kérésének eleget tettek, és engedélyezték, hogy egy saját költségén felszerelt velencei gályával a Szent Sírhoz mehessen.⁴⁹ Az elbeszélő forrásokban is visszaköszön az utazás: Giorgio Dolfinnál olvashatjuk, hogy 1414. június 28-án II. Ernő herceg követeket küldött Velencébe, gályát kérve a jeruzsálemi (szentföldi) utazásához. Kívánságát teljesítették, a hajó parancsnoka Marino Pisani lett.⁵⁰ Hasonlókkal találkozunk a Morosini-krónikában is: a herceg követe – itt 1414. július 20. a dátum – ura nevében azt szerette volna elérni, hogy II. Ernőnek egy gályát fegyverezzenek fel, mivel az a Szentföldre/Szent Sírhoz készül Jeruzsálembe, sok lovagjával és alattvalójával együtt, mindezt saját költségén. Velencében, a baráti viszonyra hivatkozva, engedélyezték a kérést. A hajó parancsnoka nála is Marino Pisani,⁵¹ aki munkájáért 300 és 400 dukát közötti bérre számíthatott megbízójától.⁵² Marino Sanuto július 21-ről írt, és 400 dukátnyi fizetéséről tudott, amit szintén a fentebb említett tengerész kapott.⁵³ Marino Pisani nevét hiába kerestem a bejegyzésekben, az ebben az időben útra bocsátott gályák kapitányai között, jóllehet 1414. július 21-én négy, Bejrútba tartó hajó felszereléséről és elindításáról döntöttek. A műveleteket augusztus 22-ig kellett befejezni, majd indulniuk is kellett. A parancs szerint az egyik Zaffóban is kiköthetett, ha nem tartották veszélyesnek. Itt a kereskedők partra szállhattak.⁵⁴ Annak ellenére, hogy kizárólag merkátorokról írtak, nagy a kísértés ebben a konvojban látni az osztrák herceget, de sajnos ezt egy szóval sem említik, továbbá a négy kapitány neve között sem találni Marino Pisanit. Ez nem azt jelenti, hogy a velencei krónikások hibáztak volna, mivel Ernő rangjához illően nem egy állami gályára szállhatott fel, hanem külön hajót szereltek fel számára, ahogy említettem, saját költségére. Ezt nyilván nem vezethették be semmilyen központi/velencei számadáskönyvbe. Kicsit előre ugorva kijelenthetem, az osztrák herceg elégedett lehetett Marino Pisani szolgálatával, mert visszatérése

⁴⁷ Első felesége Margarete von Pommern volt (1366 k. – 1407); A hercegnőre lásd Schellmann: *Zur Geschichte Herzog Ernsts*, 239–242.

⁴⁸ 1407. február 21. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registri 47. 94^v.

⁴⁹ 1414. július 19. AS Venezia, Secreti, Registri 6. 4^v. Kiadása Steinwenter: *Studien zur Geschichte*, 131–132.

⁵⁰ „Nestor, doxe de Ostorich”. Giorgio Dolfin: *Cronicha dela nobil cità de Venetia et dela sua provintia et destretto. Origini-1458*. A cura di Angela Caracciolo Aricò – Chiara Frison. Venezia, 2009. (Medioevo e rinascimento. Testi) 173.; Steinwenter: *Studien zur Geschichte*, 144–145.

⁵¹ Marino di Crisoforo Pisani. Apja nevét Marino Sanutótól tudjuk. Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 889.

⁵² Értsd II. (Vas) Ernő. *I codice Morosini. Il mondo visto da Venezia (1094-1433)*. I–IV. Edizione critica, introduzione, indice e altri apparati di Andrea Nanetti. Spoleto, 2010. II. (Diario dal 1414 al 13. v. 1426 al 1413 [dogado di Tommaso Mocenigo e §§ 1–445 del dogado di Francesco Foscari]) 64/78.

⁵³ Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 889.; Röhrich: *Deutsche Pilgerreisen*, 103. A *Cronaca Garoldoban* egy 1414. júliusi bejegyzés alatt ezt olvashatjuk: „Venne un Ambasciator del Duca d’Austria, e dimandò una Galia per andar al S. Sepolcro, e le fù data e messo Patron d’essa Marin Pisani.” Steinwenter: *Studien zur Geschichte*, 146.

⁵⁴ 1414. július 21. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registri 50. 134^v–135^v. Ezen a napon Alexandriába is küldtek négy gályát, esetükben 1414. augusztus 27. volt kitzúve terminusként. Nekik nem jelölték meg úticélként Zoffót, és a kapitányok nevei közt itt sem találjuk Marino Pisanit. Uo. 136^r–136^v.

után neki, valamint örökösének akarta adni Pordenone várát, de ezt Velence nem engedélyezte.⁵⁵

Az osztrák herceg útvonaláról nem sokat tudunk. 1414. május 6-án még Bécsújhelyen bocsát ki oklevelet,⁵⁶ július 18-án már Grazban találjuk.⁵⁷ Talán innét számíthatjuk zárán-doklatának kezdetét. Úgy tűnik, Triesztet is érintette. A Morosini-krónika és Marino Sanuto egybehangzóan állítják, hogy ser Pietro Bragadino és ser Niccolò da Pesaro mentek elé az említett városba a Köztársaság követeként.⁵⁸ Itt Ernő hajóra szállt, így utazott Velencéig.⁵⁹ Egy apró bejegyzés arra utal, hogy augusztusban értek oda.⁶⁰ Arról, hogy mit csinált a városban, a IV. Albertnél megemlített feltevésemet tudom ismételni. Arra várhatott, hogy felkészüljön a hajója, és közben, ha kedve volt, megnézhetette a várost. Tudjuk, hogy 1414. augusztus 19. előtt már útnak indult a Szent Sírhoz.⁶¹ A Köztársaság saját költségvetéséből 2300 dukátot költött II. Ernőre és kíséretére.⁶²

Innentől kezdve kevesebb információval rendelkezünk. Útja mindenképpen sikeres volt, mert eljutott Jeruzsálembe, és unokatestvéréhez hasonlóan ő is lovag lett a Szent Sírnál.⁶³ Fia *Notizbuchjából* ismerjük azok nevét, akik elkísérték az útra.⁶⁴ Közülük számosan Bécsújhely városából vagy annak a környékéről (nevüket kurzívval jelölöm) származtak.⁶⁵ Ők a következők: *Graff Paul von dem Fortenstain, Leupolt von Kreig, Ruedolff von Liechtenstain, Albrecht von Neiperg, Ulreich von Stubenberg, Hainreich von Potendorff, Bolfgang Drauner, Wilhalm von Czelking, Hans von Eberstarff, Ulreich Wilhalmsmauer, Ulreich Velber, Hans Steinbarter, Hans von Spaur, Ulreich Starkkenberger, Francziszt Strassauer, Jorg Furstenvel-*

⁵⁵ Dolfin: *Cronicha dela nobil cità*, 173.; Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 889.; Steinwenter: *Studien zur Geschichte*, 144–145.; Röhricht: *Deutsche Pilgerreisen*, 103. A vár ekkor II. Ernő osztrák herceg birtokában volt. Andrea Benedetti: *Storia di Pordenone*. Pordenone, 1964. 68–70.

⁵⁶ Friedrich (mit der leeren Tasche) IV. von Tirol (1382–1439); Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 1463. sz. (II. [Vas] Ernő és IV. [Ürestarisznyájú] Frigyes osztrák hercegek oklevele.); Arthur Steinwenter: *Beiträge zur Geschichte der Leopoldiner*. *Archiv für österreichische Geschichte* 58 (1879) 460.

⁵⁷ Steinwenter: *Beiträge zur Geschichte*, 460.; Neumann: *Die Jerusalemfahrten*, 140.

⁵⁸ *I codice Morosini*, II. 64/78.; Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 889.

⁵⁹ „... dove (Triest) egli monto in galera...” Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 889.

⁶⁰ 1414. augusztus. „Pro multis barchis pro recessu de ducis (Sic!) Austrie...” AS Venezia, Collegio, Notatorio, Registri 5. 11^v.

⁶¹ 1414. augusztus 19. „... qui hic fuit et ivit ad Sanctum Sepulcrum...” AS Venezia, Avogaria di comun, Deliberazioni del Maggior consiglio, Registri, A-28-10. 96^v.

⁶² 1414. augusztus 19. AS Venezia, Avogaria di comun, Deliberazioni del Maggior consiglio, Registri, A-28-10. 96^v.

⁶³ Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 179.; Gertrude Smola: *Das Grabgewand Herzog Ernst des Eisernen. Ein Samtbrotak des frühen 15. Jahrhunderts*. In: *Festschrift 150 Jahre Joanneum 1811–1961*. Bearb. Berthold Sutter. Graz, 1969. 335–355.; Schellmann: *Zur Geschichte Herzog Ernsts*, 234–235.

⁶⁴ Alphons Lhotsky kiadását használtam, nem Joseph Chmelét. Lásd Alfons Lhotsky: *A E I O V. Die “Devise” Kaiser Friedrich und sein Notizbuch*. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 60 (1952) 155–193.; Joseph Chmel: *Memorandenbuch Kaiser Friedrichs*. In: *Geschichte Kaiser Friedrich IV. und seines Sohnes Maximilian I. I–II*. Hrsg. uö. Hamburg, 1840. I. 576–593. A neveket felsorolja Reinhold Röhricht is. Röhricht: *Deutsche Pilgerreisen*, 103. Alphons Lhotsky úgy vélte, hogy feltehetőleg apja, II. Ernő osztrák herceg *Notizbuchjából* ismerhette a neveket III. Frigyes császár. Lhotsky: *A E I O V*, 177. A *Notizbuchra* újabbán lásd Roderich Schmidt: *Aeiov. Das ‚Vokalspiel‘ Friedrichs III. von Österreich. Ursprung und Sinn einer Herrscherdevise*. *Archiv für Kulturgeschichte* 55 (1973) 391–431.

⁶⁵ Josef Mayer: *Geschichte von Wiener Neustadt*. I–IV. Wiener Neustadt, 1924–1928. I. (Wiener Neustadt im Mittelalter. 1. Teil. Werden und Wachsen der Stadt [Bis 1440]) 451.

der, Hans Laun, Wolfgang Jorger, Cholman Windisgrezzer, Hans Czink, *Ulreich Wurffel*, Wolfgang Jorger, Chainrat Nempsi, *Hans Steinpekch*, Caspar Pellendarffer, Ulreich der Laun.⁶⁶ Felhívnám a figyelmet *Graff Paul von dem Fortensteinra* [Fraknói Pál], aki 1422-ben Zsigmond udvarának a tagja volt.⁶⁷ Ez összesen 26 fő, de ha ehhez hozzászámítjuk a herceget, valamint a kíséret névtelen tagjait, számuk legalább száz lehetett. Tudjuk, hogy egy gályát kaptak.⁶⁸

Az osztrák herceg 1414. november 19. körül érkezhett Velencébe. Ezen a napon ugyanis Tommaso Mocenigo dózse egy, a trevisói podestához írt levelében úgy fogalmazott, II. Ernő éppen most tért vissza a Szent Sírtól, Pordenonéba szándékozik menni, másnap el is indul, és Trevisón keresztül fog utazni.⁶⁹ A Köztársaság parancsba adta, készítsenek elő neki egy házat, továbbá 200 kis librát költhetnek rá Velence pénzéből.⁷⁰ Másnap a herceg valóban Trevisóba érkezett, ahol megemlítették, hogy a dózse utasítása szerint tisztelettel kell fogadni, és ebbe a kocsik által tönkrement utak javítása is beletartozott.⁷¹ Mivel Pordenone városa az osztrák herceg fennhatósága alatt állt, érthető a választás.⁷² Itt csak néhány napig maradhatott, erre utal, hogy 1414. november 23-án Udine követet (Pietro Tedesco) küldött Valvasone uraihoz, hogy tudnak-e valamit II. Ernő érkezéséről, aki visszafelé jön a Szent Sírtól. November 26-án emberüket (Macor di Camino) Pordenonéba irányították. Az iratból az is kiderül, hogy más, a Friuli régió követei is szerettek volna találkozni az osztrák herceggel.⁷³

Arról, hogy mikor érkezett haza, hallgatnak a források. Tudjuk, hogy 1415. január 8-án már Bécsújhelyen bocsátott ki oklevelet,⁷⁴ de véleményem szerint már sokkal hamarabb Ausztria földjére léphetett. Egy fontos dologra utalok közvetett, de mégis fontos bizonyítékként: első gyermeke 1415. szeptember 21-én született meg Innsbruckban.⁷⁵ Fia fogantatásán bizton ott lehetett. Ha visszaszámoljuk a kilenc hónapot, akkor 1414. december 21.

⁶⁶ A szöveg kiadója megjegyezte, hogy Wolfgang Jorger esetében vagy névazonosság áll fenn, vagy kétszer írták le a nevét. Lhotsky: A E I O V, 177. Mayer: *Geschichte von Wiener Neustadt*, 451.

⁶⁷ Fraknói Pál (?–1437). Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 5) I. 503.

⁶⁸ Lásd 17. lj. Velence eleve egy gálya felszerelését engedélyezte nekik.

⁶⁹ „... excelsus Dominus Dux Ernestus Austrie, qui nuper venit a viagio sepulcri dominici...”. Giambatista Verici: *Storia della Marca Trivigiana e Veronese dei Giambatista Verici*. I–XX. Venezia, 1791. XIX. 2126. sz. (Documenti); Steinwenter: *Beiträge zur Geschichte*, 459.; Giovanni Valentinelli: *Diplomatarum Portusnaonense. Series documentorum ad historiam Portusnaonis spectantium, quo tempore (1276–1514) domus Austriae imperio paruit hinc inde lectorum*. A cura et opera Iosephi Valentinelli. Wien, 1865. 150. sz.; Emil Kümmel: *Zur Geschichte Herzog Ernst des Eisernen (1406–1424)*. Mit besonderer Rücksicht auf die politische Sachlage in der Steiermark. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark* 25 (1877) 62.

⁷⁰ Verici: *Storia della Marca Trivigiana*, 2126. sz.; Steinwenter: *Beiträge zur Geschichte*, 459.; Valentinelli: *Diplomatarum Portusnaonense*, 150. sz.

⁷¹ Verici: *Storia della Marca Trivigiana*, 107.; Steinwenter: *Beiträge zur Geschichte*, 460–461.

⁷² Benedetti: *Storia di Pordenone*, 69–70.

⁷³ Steinwenter: *Beiträge zur Geschichte*, 461.

⁷⁴ Uo. 460.; Neumann: *Die Jerusalemfahrten*, 140.

⁷⁵ Schellmann: *Zur Geschichte Herzog Ernsts*, 246.

körül már a felesége közelében, véleményem szerint, akár már Bécsújhelyen is lehetett.⁷⁶ Ha pontosak a feltevéseim, akkor a herceg közel öt hónapig volt távol.

Apja zarándoklatát fia is megismételte, feltehetőleg atyjára való tekintettel, az ő példáját követve.⁷⁷ V. Frigyes osztrák herceg, hasonlóan IV. (Türelmes) Alberthez, 21 évesen, de még nőtlenként vágott bele a nem veszélytelen vállalkozásba. Aeneas Sylvius Piccolomini szerint II. (Vas) Ernő halála után (1424) IV. (Ürestarisznyájú) Frigyes osztrák herceg lett a kiskorú V. Frigyes és VI. Albert gyámja, tőle kért engedélyt a fiatalember a jeruzsálemi utazáshoz.⁷⁸ Zarándoklatának rekonstruálásához valamivel több adat áll rendelkezésünkre. 1436. május végén, június elején követeket küldött Velencébe, azzal a kívánságával, hogy támogassák szentföldi elképzeléseit, és egyben *salvus conductust* is kapjon a Köztársaságtól. Június 16-án Francesco Foscari dózse (1423–1457) igent mondott a kérésre, és ezt egy ólombullával megerősített oklevelében meg is írta a Szent Sírhoz készülődő osztrák hercegnek. Természetesen a menlevél kíséretének valamennyi tagjára vonatkozott.⁷⁹ Eközben V. Frigyes IV. Jenő pápától (1431–1447) hasonló beleegyezést kért tervéhez. A Szentatya 1436. július 11-én kedvezően válaszolt kérésére. Felhatalmazta, hogy száz kísérelével meglátogathassa a Szentföldet.⁸⁰ Alphons Lhotsky osztrák történész szerint elképzelhető, így akarta a nyugatiak részvételi készségét demonstrálni a fenyegető Oszmán Birodalommal szemben.⁸¹

Úgy vélem, V. Frigyes osztrák herceg a velencei válasz elolvasása után indulhatott útnak, de a pápai jóváhagyás is megérkezhetett, talán már nem Grazba, ahol 1436. július 20-án még oklevelet bocsátott ki, hanem máshová, a megkezdett utazás valamely állomására.⁸² Július 23-án már Mariborban [Marburg] van.⁸³ A két város távolsága egymástól közel 70 kilométer,⁸⁴ ezért gondolom, hogy 20-án, de legkésőbb másnap útnak indulhatott. Július 28. napján Ljubljana [Laibach] következett.⁸⁵ Augusztus 4-én már Seno-

⁷⁶ Nincs adatunk koraszüléséről.

⁷⁷ Schellmann: *Zur Geschichte Herzog Ernsts*, 236.

⁷⁸ Albrecht VI. von Habsburg (1418–1463); „Ab eo missus tandem ad regimen ordinatis terrarum gubernaculis felici navigatione Ierosolimam petiit...” Aeneas Sylvius Piccolomini: *Historia Austriacis*. I–II. Hrsg. Martin Wagendorfer – Julia Knödler. Hannover, 2009. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum. Nova Series 24) I. 6–7.

⁷⁹ Joseph Chmel: *Materialien zur österreichischen Geschichte: aus Archiven und Bibliotheken*. Wien, 1832. 156. sz.

⁸⁰ Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 3604. sz.

⁸¹ Alphons Lhotsky: Kaiser Friedrich III. Sein Leben und seine Persönlichkeit. In: *Friedrich III. Kaiserresidenz Wiener Neustadt. Ausstellungskatalog*. [Hrsg. Niederösterreichischen Landesregierung.] Wien, 1966. 22.; Alphons Lhotsky: *Das Haus Habsburg*. In: *Aufsätze und Vorträge*. I–II. Ausgewählt und hrsg. Alphons Lhotsky – Hans Wagner – Heinrich Koller. Wien, 1971. II. 130.

⁸² Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 3618. sz. Az ő zarándokútjának kezdete is Grazhoz köthető. Ha a pápai engedély megérkezett volna Grazba július 20-21-re, az azt jelenti, hogy 11-12 nap alatt tették meg a Bologna és Graz közötti közel 580 kilométer. Ehhez 10-11 nap nekem kevésnek tűnik, hiszen napi 53–55 kilométeres út megtételét feltételezi. Kivitelezhető, de nem könnyen. Ezért gondolom, hogy V. Frigyes osztrák herceg már az utazás alatt kaphatta a kezébe a pápai iratot.

⁸³ Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 3620. sz.

⁸⁴ Értsd Graz–Maribor.

⁸⁵ Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 3622. sz.

žečeben [Senosetsch] keltezi oklevelét,⁸⁶ két nap múlva pedig Triesztbe érkezett.⁸⁷ Augusztus 8-án még a városban időzött,⁸⁸ de *Notizbuchjában* azt írta, augusztus 10-én este már vízen volt.⁸⁹ Ezt a napot tekinthetjük tengeri útja kezdetének. A másik két Habsburgtól eltérően ő nem Velencéből indult, ennek okát pontosan nem tudom. Talán így akartak időt nyerni, hogy kedvező időjárás viszonyok között utazhassanak.⁹⁰ Kíséretében a következő belső-ausztriai nemeseket találhatjuk, Alphons Lhotsky nevezte meg őket.⁹¹ Közülük számosan Bécsújhelyen éltek, és a városban házakkal rendelkeztek.⁹² A teljes lista: „Marinus pisolf von Triest, graff Eberhart von Kirkperg der junger,* graff Pernhart von Schaunberg,* Albrecht von Neiperg fecit me ritter,* Jorg von Pucham,* Hans von Neiperg,* Sigmund von Eberstarf,* Leutold von Stubenberg,* Hans von Kunringen,* Ot von Stubenberg,* Paul von Potendarf,* Hans von Puechhaim,* Perchtold von Lossenstein,* Wilhalm von Pernek,* Hans von Starenberg,* Ludbeig von Ekertczau,* Ulreich von Polhaim,* Bolfgang von Winden barones prescripti.⁹³ Hans Ungnad hofmarschalk,* Bolfart Fux von Fuxperg,* Purchart von Ellerbach,* Gamaret Silberbeger,* Hainrich Enczastarffer,* Ulreich Saurär der elter,* Jorg Fux von Fuxperg,* Ludbeig von Ratenstain,* Andre Holeneker,* Niklas von Pollencz,* Tristram Teufenpechk,* Veit Wolkenstainer,* Leupold Taunar,* Jorg Apphälterer,* Leinhart Harracher,* Fridreich Tunner,* Pernhart Tehenstainer,* Ulreich Fledeniczer,* Hans Waldstainer,* Jorg Scharnömel,* Hans Saurer,* Pangrecz Vinkschad,* Haidenreich Czebinger,* Wilhalm von der Alben,* Sigmund Windischgreczer,* Wilhalm Reisperger,* Antoni Holeneker,* Fridreich Lugaster,* Jorg Stainteuter,* Hans Lampoltiner,*

⁸⁶ Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 3624. sz.

⁸⁷ Uo. 3625. sz.

⁸⁸ Uo. 3629. sz. Ezen a napon még oklevelet adott ki a városban.

⁸⁹ „In den sexenddreissigsten jar an Sand Larenczen abent pin ich zu Tristi auff das mer gesessen...” Lhotsky: *A E I O V*, 178. [A kiadásában apró nyomdahiba van. Szent Lőrinc napját augusztus 9-re datálták.] 1436. augusztus 10-én, a kísérethez tartozó Hans von Ungnad Hofmarschall Triesztben bocsátott ki oklevelet. Neumann: *Die Jerusalemfahrten*, 140.

⁹⁰ Az időjárásról, mint befolyásoló tényezőről, valamint a hajók számáról később írok.

⁹¹ Lhotsky: *Kaiser Friedrich III*, 22.; *Aufsätze und Vorträge*, 130.

⁹² A * azt jelenti, hogy a később említett költeményben is a kíséret tagjaként szerepel. Reinhold Röhrich: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich von Österreich nachmaligen Kaisers Friedrich III von Deutschland* (1436). Ein mittelhochdeutsches Gedicht. *Zeitschrift für deutsche Philologie* 23 (1891) 31–33.; Mayer: *Geschichte von Wiener Neustadt*, 458. Hans Pirchegger közléséből ismerünk egy olyan listát 1422-ből, ahol számos nevet felsorol mint stájer Landleute. Hans Pirchegger: *Geschichte der Steiermark 1283–1740*. I–III. Graz–Wien–Leipzig, 1920–1934. I. 529–532. A jegyzékben II. Ernő 1414. évi kíséretéből csak Albrecht von Neiperg nevéét találtam meg. Uo. 531. Egy esetben [Hans Steinbarter] van egy hasonló elnevezés 1422-ből [Hanus Steinacher], de bízva a szerzőben, külön személynek tekintem őket. Uo. 531. V. Frigyes herceg emberei közül 1436-ból a felsorolásban Gamaret Silberbeger, Hans [az 1422-es szövegben Hanus] és Albrecht von Neiperg neve bukkant csak fel. Uo. 529., 531. Egy esetben található egy hasonló elnevezés 1422-ből [Niklas von Pollencz – Niclas Goliencz], de külön személyként kezelem őket. Uo. 529.

⁹³ Az utazásról szóló versben megemlíti, hogy ezután a lovagok [Ritter] és a csatlósok [Knecht] következnek. Röhrich: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 32.; Alphons Lhotsky: *Quellenkunde zur Mittelalterlichen Geschichte Österreich*. Graz–Köln, 1963. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 19) 349–350. Az utazásokról és a zarándoklatokról a középkori német irodalomban lásd Dietrich Huschenbett: *Reisen und Welterfahrung in der deutschen Literatur des Mittelalters*. *Würzburger Beiträge zur deutschen Philologie* 7 (1991) 1–13.

Leinhar Vilsekker,* Petter Leschenbrand,⁹⁴ Sigmund Kirperger, Hans Greisseneker.⁹⁵ Ez összesen 52 fő, Peter Leschenbrandot is beleszámolva. Ha ehhez hozzászámítjuk a herceget, valamint a kíséret névtelen tagjait, számuk könnyedén átléphette a százat. Emlékezzünk vissza, IV. Jenő pápa engedélyében is ez a szám szerepelt. Két gályára lehetett szükségük,⁹⁶ ezt erősíti meg a herceg jeruzsálemi utazásáról írott vers is. Ebben két nagy hajóról („... zwen kokken...”) olvashatunk.⁹⁷ Nem kell nagy merészség annak kijelentéséhez, hogy aki a poémát írta – egyes feltevések szerint talán Peter Leschenbrand⁹⁸ –, az vagy látta a *Notizbuchot*, vagy fordítva, V. Frigyes herceg ismerte a költeményt és konzultált a szerzőjével.⁹⁹ A feltételezett költő ott volt az aacheni koronázásra vonuló kíséretben (1442–1443) is.¹⁰⁰

⁹⁴ Az ő neve nem szerepel a *Notizbuchban*. Lhotsky: A E I O V, 155–193. Ellenben a versben igen. Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 33.

⁹⁵ Lhotsky: A E I O V, 178. A neveket felsorolja Reinhold Röhricht is. Lásd Röhricht: *Deutsche Pilgerreisen*, 110–111. Röhricht közölt egy korabeli verset, címe: *Kaysar Fridrichs moerfahrt In zeit, als Er Ertzhertzog zu Osterreich gewest ist*. Ezt 1891-ben a londoni British Museum őrizte. Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 26–41.

⁹⁶ Vö. 17. lj.

⁹⁷ Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 39. A korszakból írt másik versrét közli Historische Gedichte aus dem XV. Jahrhundert. Nicolaus Petschacher. Hrsg. Johann Huemer. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 16 (1895) 633–652.; Lhotsky: *Quellenkunde zur Mittelalterlichen*, 344. A *kogge/cocca* a 14. században klinkerpalánkozott, egyárbócos hajótípus volt. Teherbefogadása 40 és 120 Last (1 Last hozzávetőlegesen 1300 kg) között változott. A hosszúság és a szélesség aránya általában 3:1 volt. A régészek által Brémában feltárt, 14. században készült hajó hosszúsága 23,27 méter, oldalmagassága 4,26 méter, szélessége 7,62 méter, árbócmagassága 22 méter. Vitorlafelülete 210 négyzetméter, teherbefogadása 90 tonna, merülése (megrakodva) 2,25 méter. Jörg Backer: *Die Hanse. Lebenswirklichkeit und Mythos*. Lübeck, 1998. 763. Philipp Dollinger szerint az átlagos *kogge/cocca* hossza 30 méter, szélessége 7 méter, merülése 3 méter. Philipp Dollinger: *Die Hanse*. Stuttgart, 1989. 187. Az adatokra Pósnán László (Debreceni Egyetem) hívta fel a figyelmemet, önzetlen segítségét ezúton is köszönöm! Ezt vették át Velencében is, ahol a 14–15. század fordulóján nagy és gömbölyű, csepp formájú hajótestet készítettek, elsősorban azért, hogy a hajót az Északi-tengeren is jól lehessen irányítani. A *kogge/cocca* az orr irányában kiszélesedett, a tat felé pedig szűkül. Általában 25 íjászt raktak egy hajóra, száznál több embert nem szállíthattak. Csak két példa 1414 nyáráról az íjászok 25 fős kontingensére: 1414. július 21. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registri 50. 134°–135°, 136°–136°. Az, hogy egyáltalán ilyen típusú hajóval mentek-e, kérdéses. Alakja okán „nave rotonda” névvel is illették. Velencében ezekre a típusokra már tüzéséget is raktak. Alethea Wiel: *The navy of Venice*. New York, 1910. 340. Sajnos egyáltalán nem biztos, hogy ilyenek utaztak. A 15. század elejéről ismerünk olyan adatot is, amikor a velencei gálya 40 méter hosszú, 5–6 méter széles, és kevesebb mint 3 méter magas. Ezen, mindenkit beleszámítva, közel 400 ember fért el. Ugo Tucci: *I servizi marittimi Veneziani per il pellegrinaggio in Terrasanta nel Medioevo*. *Studi Veneziani* 9 (1985) 59. És hogy bemutassam, az előző adat mennyire egyedi, arra egy példa: 1384-ben hat gálya és egy hajó 600 zárandókot szállított a Szentföldre. Uo. 64. A velencei kereskedőgályákról Alberto Sacerdoti tanulmánya a mai napig mértékadó, jöllehet a szerző az ideális állapotot fogalmazta meg a *Senato Mare* vonatkozó rendeleteit felhasználva, főleg a 15. század második feléből. Alberto Sacerdoti: *Note sulle galere da mercato Veneziane nel XV. secolo*. *Studi Veneziani* 4 (1962) 80–105.

⁹⁸ *Europäische Reiseberichte des späten Mittelalters*. Eine analytische Bibliographie. I–. Hrsg. Werner Palavicini. Frankfurt am Main – New York, 1994–. (Kieler Werkstücke 5) 82.

⁹⁹ A versből az V. Frigyes osztrák hercegnél elsőnek említett trieszti püspök (II. Martino Coronini), valamint a lista utolsó két helyét elfoglaló Sigmund Kirberger és Hans Greisenecker hiányzik csak. A sorrend meggyezik, a nevek írása nem.

¹⁰⁰ *Europäische Reiseberichte*, 95. A jeruzsálemi kíséretből mások is ott voltak, többek között Graf Eberhard von Kirchberg, Graf Bernhard von Schaumberg, Hans von Neiperg (Hofmaister), Hans von Stahremberg, Hans

V. Frigyes osztrák herceg és emberei a következő útvonalon haladhattak: Trieszt–Ciprus–Jeruzsálem.¹⁰¹ Zarándoklatának egyik fénypontja lehetett, amikor 1436. szeptember 8-án vagy 9-én a Szent Sírnál Albrecht von Neiperg lovaggá ütötte.¹⁰² Személye a folyamatoságot és az apjához való ragaszkodást is kifejezhette, ugyanis már ott volt II. Ernővel is. Azt gondolom, nem véletlenül esett rá a választás.¹⁰³ Jelzem, az 1436-os kíséretből III. Frigyes római koronázásakor feltehetőleg többen is ott lehettek – a névegyezések alapján – 1452-ben. Ilyen volt Leutold Stubenberg,¹⁰⁴ Hans von Puchheim,¹⁰⁵ Hans Ungnad,¹⁰⁶ Lambrecht [Gamaret] Silberberg,¹⁰⁷ Georg [Jörg] Fuchs von Fuchsberg,¹⁰⁸ Andreas Hollenegg,¹⁰⁹ Bernhard Tahenstein,¹¹⁰ Ulrich I. von Fladnitz,¹¹¹ Hans Waldstein.¹¹²

A jeruzsálemi Szent Sír-templomban történő esemény – amikor Krisztus katonájává (*miles Christi*) válik valaki – valamennyi zarándokút tetőpontjának számított, így ekkor is. A ceremónia általában éjszaka történt és pirkadatig tartott. A lovag viselhetett a jeruzsálemi keresztet, ezt V. Frigyes herceg később a monogramjában fel is használta.¹¹³ A *Notizbuch*-ban leírta, mi kell ahhoz, hogy valaki a Szent Sír lovagja lehessen. Az özvegyek és árvák védelmezése, igazságos bíróság a szegényeknek és a birodalomnak, adott esetben teljes erővel és feltételek nélkül támogatni a Szent Sír felszabadítását a pogányok és a hitetlenek uralma alól.¹¹⁴ Jeruzsálemből ezután Betlehembe ment, majd újból visszatért Jeruzsálembe. Innét Betánia következett.¹¹⁵ A hagyomány szerint itt van Lázár sírhelye.

Joseph Grünpeck [Boiarius],¹¹⁶ aki I. Miksa császár (1508–1519) udvari káplánja, történetírója és csillagásza volt, kalandos történetekkel fűszerezte III. Frigyes császár – a szerző nevezte császárnak – életrajzát. Tudomása szerint jelentős kísérettel kelt útra egy nagy vitorlás hajóval, melynek árbócán a kétfejű sasos zászló lobogott. Leírásában gonosz tengeri viharokról is olvashatunk. A zarándok Jeruzsálem után Egyiptom ment, de csak

Ungnad (von Weissenwolf), Wolfart Fuchs von Fuchsberg, Ulrich Saurär, Jörg Fuchs von Fuchsberg, Fridrich Tanner, Ludwig von Rotenstein és Pangratz Rinschhad. *Europäische Reiseberichte*, 95.

¹⁰¹ A fentebb említett versben olvashatjuk Ciprust. Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 31.; Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 201.

¹⁰² Lhotsky: *A E I O V*, 178.; Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 35.

¹⁰³ Mayer: *Geschichte von Wiener Neustadt*, 451., 458.

¹⁰⁴ Achim Thomas Hack: *Eien Anonymer Romzugsbericht von 1452 (Ps-Enkel) mit den zugehörigen Personenlisten (Teilnehmerlisten, Ritterschlagslisten, römische Einzugsordnung)*. Stuttgart, 2007. (*Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur Beihefte*. Beiheft 7) 204–205.

¹⁰⁵ Uo. 189

¹⁰⁶ Uo. 209.

¹⁰⁷ Uo. 200.

¹⁰⁸ Uo. 164.

¹⁰⁹ Uo. 171.

¹¹⁰ Uo. 205.

¹¹¹ Uo. 162.

¹¹² Uo. 212.

¹¹³ Schmidt: *Aeiov*, 398.

¹¹⁴ Lhotsky: *A E I O V*, 88.

¹¹⁵ Az útvonalat a fentebb említett vers alapján lehet azonosítani. Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 36–37.; Palavicini: *Europäische Reiseberichte*, 84.; Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 201.

¹¹⁶ Joseph Grünpeck (1473 k.–1532 k.), történetíró.

miután már valamennyi szent helyet meglátogatta.¹¹⁷ Itt az országnak megfelelő ruhát öltött – egy újabb álruhás motívum jóval I. Mátyás magyar király uralkodása (1458–1490) előttről –, majd néhány helyi zsidó kíséretében az egyiptomiak közé keveredve meglátogatta a hitetlenek ékszerüzleteit. A hercegnek, miután felismerték, sikerült bérelt öszvéreken elmenekülnie, és kalandos úton visszaérnie a flottához. A rohanva közeledő üldözők egy része fegyverrel a kezében elesett, ezért tudott még idejében felszállni a hajójára. Felhúzták a fent említett zászlót, és trombitaszó kíséretében, Krisztus ellenségeinek dühétől kísérvé elindultak.¹¹⁸

Örömmel elemezném a kalandfilmbe illő történetet, de megfontolnám Eva Bruckner megállapítását, aki szerint a színes elbeszélést kezeljük erős kritikával, főleg azért, mert szerzője a későbbi császárt prófétái és alkímiai képességekkel is felruházta,¹¹⁹ magát az utazást pedig az emberfeletti rettenthetetlenség példájaként említi.¹²⁰ Tegyük azért hozzá, a zarándoklat olyan időben történt, amikor az oszmánok a görög szigeteket egymás után rabolták ki, és ezen a területen védelmet kizárólag csak a rodoszi lovagok adhattak, tehát ha talán nem is igazak a leírások, mindenképpen (veszélyes) kalandként tekinthetünk V. Frigyes osztrák herceg zarándoklatára.¹²¹ Mellékesen kizártnak tartom, hogy eljutott volna Egyiptomba, ismerve a zarándokút hozzávetőleges időtartamát. Azért jelzem, az utazásról szóló versben egy hasonló jelenetről szintén olvashatunk.¹²² Velencei időtöltésének ismeretében azonban az ékszerboltos jelenet akár igaz is lehet, de kizárólag a fentebb említett szentföldi városokban.

A zarándokcsapat visszafelé Jaffából indulhatott, érinthették Ciprust, majd Velence következett.¹²³ Úgy tűnik, V. Frigyes osztrák herceget a visszaúton felvették a Ciprusi Lovagrendbe,¹²⁴ melynek tagjai hasonló fogadalmat tettek, mint a Szent Sír lovagjai, akiknek többek között a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén (szeptember 14.) öt misét kellett mondatniuk. Ez utóbbiról azért teszek említést, mert erről a *Notizbuchban* is olvashatunk.¹²⁵

¹¹⁷ A vers szerint ezt valóban megtette. Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 34–36.; Maximilian I. von Habsburg (1459–1519).

¹¹⁸ Joseph Grünpeck: *Die Geschichte Friedrichs III und Maximilians I.* Übersetzt von Joseph Grünpeck – Theodor Ilgen. Leipzig, 1891. (Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit 3) 7–18.; Joseph Grünpeck: *Historia Frederici IV. et Maximiliani I.* In: Joseph Chmel: *Der österreichische Geschichtsforscher.* I–II. Wien, 1838. I. 71–72. Zarándoklatát Aeneas Sylvius Piccolomini nagyon röviden megemlítette. Piccolomini: *Historia Austriacis*, 7.

¹¹⁹ Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 202.

¹²⁰ Idézi Lhotsky: *Kaiser Friedrich III*, 22–23.; Uő: *Aufsätze und Vorträge*, 131–132.

¹²¹ Lhotsky: *Kaiser Friedrich III*, 23.; Uő: *Aufsätze und Vorträge*, 131.

¹²² Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 39.

¹²³ Azért gondolok Zaffóra, mert a velencei hajók mindig ott kötöttek ki, ha zarándokot hoztak vagy vittek. A fentebb említett vers alapján lehet azonosítani a további útvonalat. Röhricht: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 40.; Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 201.

¹²⁴ Lhotsky: *Kaiser Friedrich III*, 23.; Uő: *Aufsätze und Vorträge*, 131–132. A Ciprusi Lovagrendet 1195-ben alapították és a 15. század végéig működött. Jelmondata a következő volt: „Pour loyauté maintenir”. Állítólag ezt III. Frigyes császár így fordította le: „Die Gerechtigkeit zu bestimmen”. Karl Lind: *Die Grabdenkmale während des Mittelalters. Berichte und Mittheilungen des Altertums-Vereins zu Wien* 11 (1870) 162–213.

¹²⁵ Lhotsky: *A E I O V*, 188.; Schmidt: *Aeiov*, 399.

Az osztrák herceg esetében megállapítható, hogy a Trieszt–Jeruzsálem út megtételére közel egy hónapra volt csak szüksége.¹²⁶ Számomra úgy tűnik, legalább ugyanennyi időt tölthetett a Szentföldön, ugyanis csak 1436. november 11-én volt bizonyosan Velencében.¹²⁷ Ünnepléses külsőségek között fogadták, Marino Sanuto szerint egy 300 dukát értékű drágakövet is kapott.¹²⁸ A krónikás bejegyzését megerősíthetem, november 13-án valóban megajándékozták: a Köztársaság a jó viszonyt ápolandó és fenntartandó, 300 dukátig terjedően egy ékszer/drágakő vagy bármilyen más dolog megvételére adott engedélyt V. Frigyes osztrák herceg számára, aki a Szentföldről tért vissza.¹²⁹

Amíg IV. (Türelmes) Albert esetében csak feltevéseink lehetnek, mit is csinált a várakozás napjaiban a lagúnák városában, addig V. Frigyes osztrák hercegről egy dolgot biztosan tudunk: vásárolt.¹³⁰ Sokat. Saját bevallása szerint különböző színű és anyagú pamutot [pembol], szövetet [tuch], damasztot [tamasco], selymet [samad] és atlaszt [atlas].¹³¹ Külön kiemelte, hogy testvéreinek, VI. Albertnek 18 rófnyi ezüstszürke szövetet vett 117 guldenért.¹³² Mászt nem említett, de annyi anyagot vett, hogy abból még leánytestvéreinek (Margit és Katalin), és akár gyámjának (IV. Frigyes) is juthatott valamicske. Kedvenc boltja az Amadi testvérek [Francesco di Giovanni, Amado di Giovanni] üzlete lehetett, a *Notizbuch*-ban külön bekezdést szentelt az ott beszerzett áruknek, a következő megjegyzéssel indítva: „Was ich von dem Amadi ze Venedi kaufft han.”¹³³ A család egyike volt annak az öt famíliának, amely Luccából telepedett át Velencébe. Nagyon távolról bajor felmenőkkel is rendelkeztek, és számos itáliai városban megjelentek. Az egyik ág Cremonából érkezett a lagúnák városába még a 9. században, egy másik ág a 13. században, Luccából telepedett ide, és néhányuk szintén innét, de csak a 14. században választották otthonuknak Velencét.¹³⁴ Az Amadiak – a forrásokban Amai néven is szerepelhetnek – vevőkörébe számos német tartozott, ezek közül a legjelentősebbnek a nürnbergi Kress

¹²⁶ Fentebb említettem, hogy 1436. augusztus 10-én indultak el Triesztből, és szeptember 8-9-én már a Szent Sírnál voltak.

¹²⁷ Mindezt egy Trieszt városával foglalkozó, 1436. november 13-án kelt oklevélből tudjuk. „... et hic illustris dominus dux Federicus iam per duos dies...”. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registri 59. 184^r.

¹²⁸ A november 13-i bejegyzés szerint ezen a napon érkezett a török követ. „Ancora fu preso per onorare il Duce Federigo d’Austria, che venne di pellegrinaggio dal Santo Sepolcro, che gli sia donata una gioja di valuta di Ducati 300”. Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 1044.; Röhrich: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 40–41.

¹²⁹ 1436. november 13. „... pro honorando nostri dominii possint expendi in uno Jocali aut aliis rebus pro presentando sibi usque ad summam ducatorum trecentorum...” AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registri 59. 184^r. A török követ, ahogy Marino Sanuto is megemlítette, valóban Velencében volt. Ő csak 35 dukátot kapott. Uo. 184^r.

¹³⁰ Nyilvánvalóan a várost is megnézte, és találkozhatott a vezetőivel is.

¹³¹ Lhotsky: A E I O V, 186–187.

¹³² „... item, meinem prueder ein gruen silbren tuch XVIII perczen, ein perczen umb VI gulden und umb ein halben gulden, summa I^rXVII gulden...” Uo. 186. [perczen = Ellen.]

¹³³ Uo. 187.

¹³⁴ A családra lásd Luca Molà: *La comunità dei lucchesi a Venezia. Immigrazione e industria della seta nel Tardo Medioevo. Venezia, 1994. (Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti. Memorie Classe di Scienze Morali, Lettere ed Arti Volume 53) 77., 110., 122.*

kereskedőház számított.¹³⁵ Ide sorolhatjuk V. Frigyes osztrák herceget is, aki úgy látszik, biztosra akart menni, és jókat hallhatott a kereskedőről. A Ca' Amadi ma is létezik, jelenleg szállodaként [Locanda] funkcionál (igen takaros, 15. századi freskókkal díszítettek belső terei). Közel volt és van a Rialtóhoz, így a Fondamenta dei Tedeschihez is.¹³⁶ A kíséret tagjai közül jó néhányan itt lakhattak. V. Frigyes osztrák herceg elégedettségét jelzi, hogy hat tételt biztosan vásárolt náluk, 352 és fél gulden értékben.¹³⁷ A városban – valószínűleg több boltban – még 2445 és fél guldent hagyott.¹³⁸ Saját számítása szerint, összesen 2794 gulden gazdagította a velencei boltosokat.¹³⁹ Jó turistához illően kihasználta a kedvező árakat, hiszen ezek az árak Bécsújhelyen sokkal többbe kerültek volna.¹⁴⁰ A velencei Ziliolo-krónikában megemlíti, hogy amikor 1452-ben, a császárkoronázás után III. Frigyes a városba jött menyasszonyával, Portugáliai Eleonórával,¹⁴¹ a házaspárt Francesco Amadi házában szállásolták el, aki ezután testvéreivel és leszármazottaival *comes palatinus* címet kapott.¹⁴² A fentiekből semmi sem igaz, de jól hangzik. A császár a San Giacomo dall'Orio templomnál, a ferrarai őrgróf házában lakott, míg kedvesét a Sant'Eustachio-templom [Chiesa di San Stae (Eustachio)] melletti Casa Vitturiban helyezték el.¹⁴³ Jelzem, a legfontosabb vendégeket rendszeresen az őrgróf palotájában helyezték el. Csak egy példa: a Morosini-krónika szerint 1409. augusztus 22. és 29. között, amikor a 12 zárai nemes megérkezett a városba hűségesküt letenni, hasonlóan itt kaptak szállást.¹⁴⁴

V. Frigyes osztrák herceg velencei tartózkodása nem tarthatott tovább két hétnél, mert úgy tűnik, 1436 decemberének második felében már Ausztriában lehetett. Erre utal egy 1436. december 21-én kibocsátott oklevél.¹⁴⁵ 1437. január 8-án pedig már Bécsújhelyen

¹³⁵ Molà: *La comunità dei lucchesi a Venezia*, 241.; Philippe Braunstein: *Relation d'affaires entre Nurembergeois et Vénitiens à la fin du XIVe siècle. Mélanges d'Archéologie et d'Histoire publiés par l'École Française de Rome* 76 (1964) 254–259.

¹³⁶ A Ca' Amadi pontos címe: Corte de Ca' Amadi. Calle dei Amai a San Giovanni di Grisostomo [Cannareggio]. Volt egy másik házuk is a rivo della Croce partján. Ez a Corte degli Amai ai Tolentini. (Jelzem, itt is egy hotel működik Albergo ai Tolentini néven. Jelenleg egycsillagos.)

¹³⁷ Lhotsky: *A E I O V*, 187.

¹³⁸ Ehhez még jön az egyik tételnél megadott 18 grossen. Uo. 186.

¹³⁹ Uo. 187. Szerintem 2798 gulden és 18 grossen.

¹⁴⁰ Lhotsky: *Kaiser Friedrich III*, 23.; Uő: *Aufsätze und Vorträge*, 131.

¹⁴¹ Eleonora d'Aviz (1434–1467).

¹⁴² Amai (Calle Dei). A szócikkben hivatkozásként a Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia (= BNM). Classe VII. Codice 90. jelzet alatt található Cronaca del Zilio van megadva. Ennek új jelzete BNM. ms. 8029. sz. A munka bekerült a Biblioteca del Museo Correr di Venezia (= BMC) ms. Cicogna 2460. sz. kéziratkompilátumba. Jelzem, a *Regesta Imperii* vonatkozó kötetében nyoma sincs a kinevezésnek.

¹⁴³ Giorgio Dolfin kéziratban lévő munkáját használtam. BMC. ms. Cicogna 3756, 579–580.; Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 1143. Sajnos Johannes Roth beszámolójában sem olvashatunk semmit az 1452. évi velencei napokról. Agostino Sottili: *Der Bericht des Johannes Roth über die Kaiserkrönung von Friedrich III*. In: *Humanismus und Universitätsbesuch: die Wirkung italienischer Universitäten auf die Studia Humanitatis nördlich der Alpen/Renaissance Humanism and University Studies: Italian Universities and their Influence on the Studia Humanitatis in Northern Europe*. Ed. Agostino Sottili. Leiden–Boston, 2006. 413–462. Az 1452-es Romzug-beszámoló névtelen szerzője sem ír a szállásról. Vő. Hack: *Eine Anonymer Romzugsbericht*, 12., 20–21., 26., 29.

¹⁴⁴ *I codice Morosini*, I. (Introduzione e Cronaca-Diario dal 1094 al 1413 [fino a tutto il dogado di Michele Steno]). 63/474.

¹⁴⁵ Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 3667. sz. (V. Johann von Schallermann gurki püspök oklevele, Strassburg, Gurk közelében.)

volt.¹⁴⁶ Visszaútról egy halovány adatom van csupán: a Gemona városka alá tartozó területeken is átvonult.¹⁴⁷

*

A három Habsburg herceg zarándoklatában az elhatározás mellett jó néhány közös pontot találhatunk. Az egyik az időpont kiválasztása: augusztusi indulás Velencéből vagy Triesztből, és novemberi visszatérés a lagúnák városába. Ennek egyszerű oka volt: az időjárás. Amikor 1414-ben II. (Vas) Ernő követe előadta ura kérését, az osztrák hercegnek írt levélben kiemelték: „provideat ire presto, quia nunc sunt optima temporalia, et differendo supervenirent tempora hyemalia, que non sunt ita habilia ad navigandum.”¹⁴⁸ Mindezt július 19-én írták, évszázados tapasztalatokkal a hátuk mögött. A következő egyezéseket találtam még hármuk útjában: a Szent Sír meglátogatása, a lovaggá ütés, valamint mindannyian Velencébe tértek vissza, ahol le kellett adniuk a gályákat. IV. Albert és II. Ernő hercegek innét is indultak. A Köztársaságtól mindannyian kaptak pénzt vagy ajándékot, mindezt a felek közti jó kapcsolatra hivatkozva.¹⁴⁹ A nagyvonalú támogatást véleményem szerint már Velencében felélhették. Mellékszál, de az adat hasonlóan a kiegyensúlyozott viszonyra utal, és talán érdekes is lehet, hogy 1401-ben, a másik *dux Austriae* feleségét és annak édesanyját, valamint a vele utazó nemeseket, akik a velencei gályákkal a városba jöttek („... cum nostris galeis, que iverunt ad levandum eam et eius matrem...”), és *pro honorando* 2000 dukátig költhettek, hasonlóan tisztelettel fogadták.¹⁵⁰ A vendégek nem lehetek mások, mint II. Nápolyi Johanna, aki édesanyjával, Durazzói Margittal érkezett a városba. Nápolyi László király testvére lett ugyanis II. (Becsivágyó) Vilmos osztrák herceg felesége.¹⁵¹ 1401-ben esküdtek meg, Velencén keresztül mentek a menyegzőre.

A három herceg útvonala nagyjából hasonló lehetett, de elegendő adat hiányában ez csak feltevés. Az utazást hátráltató rendkívüli eseményről nem tudunk, hacsak nem soroljuk ide V. Frigyes kalandját a hitetlenekkel. IV. Albert és V. Frigyes osztrák hercegek 21 évesen vágtak neki az útnak, míg II. Ernő már 37 volt. Az elsőként említett Habsburg egy feleséget és két gyereket hagyott otthon, a másodiknak még nem volt sem neje, sem leszármazottja, míg a harmadik csak a házastársának örülhetett.¹⁵² Nála adódik a feltevés,

¹⁴⁶ Lichnowsky: *Verzeichniss der Geschichte*, 3678. sz. (V. Frigyes osztrák herceg oklevele.) A zarándoklatra röviden lásd Lhotsky: *Kaiser Friedrich III*, 22–23.; Uő: *Aufsätze und Vorträge*, 130–132.

¹⁴⁷ Valentino Baldissera: *Passaggi di principi e personaggi illustri nel Friuli. Pagine Friulane* 2 (1889) 141. 1452-ben biztosan megfordult a városban. Uo.

¹⁴⁸ 1414. július 19. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Secreti, Registri 6. 4^v. Kiadása: Steinwenter: *Studien zur Geschichte*, 131–132.

¹⁴⁹ Velence és az osztrák hercegek viszonyára lásd Steinwenter: *Beiträge zur Geschichte*, 389–508.; Uő: *Studien zur Geschichte*, 1–146.; Gian Maria Varanini: *Venezia e l'entroterra (1300–1420)*. In: *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima*. I–. Roma, 1991–. IV. (Il Rinascimento. Politica e cultura). A cura di Alberto Tenenti e Ugo Tucci. 194–196.

¹⁵⁰ 1401. május 5. AS Venezia, Maggior Consiglio, Deliberazioni, Registri 21. 119^v.

¹⁵¹ „... illustrem dominam coniugem illustris domini ducis Gulielmi Austrie...” Uo.; II. Nápolyi Johanna (1373–1435), Durazzói Margit (1347–1412), Nápolyi László (1376–1414).

¹⁵² Értsd az első IV. Albert, a második V. Frigyes, a harmadik II. Ernő.

hogy a Szent Sírnál utódok megszületéséért is imádkozhatott, hiszen első felesége (Margarete von Pommern) 1407-ben meghalt, és nem született gyermeke, sőt 1414-ig a másodiktól (Czimburga von Masowien) sem, akivel 1412-ben házasodtak össze.¹⁵³ Mindenesetre visszatérése után megtört a jég, és megérkezett V. Frigyes, akit később még több gyermek követett. A rokonok fokok sem érdektelenek. IV. Albert és II. Ernő unokatestvérek voltak, míg az utóbbi és V. Frigyes osztrák herceg esetében „a fiú követi az apját” szép példáját láthatjuk.

IV. Albertnél már említettem, hogy nagyon nehéz kiszámolni a zarándoklatra fordított időt. Ő és kísérete 78 nap alatt teljesítették a Velence–Jeruzsálem–Zára útvonalat. V. Frigyes osztrák hercegről tudjuk, hogy Triesztből indulva alig egy hónapra volt szüksége eljutni Jeruzsálembe. Merészség, de ebből a két adatból úgy tűnik, hozzávetőlegesen 1-1 hónapot számolhatunk a szentföldi oda- és visszaútra. Az ott-tartózkodás általában 3-4 hetet vehetett igénybe. Velencében mind a hárman pihentek néhány napot, majd az Ausztria–Velence/Trieszt–Ausztria távhoz legalább 3-4 hétre volt szükség. Ezek alapján összesen 4,5-5 hónap körüli idő kellett, hogy visszaérjenek Ausztriába.¹⁵⁴ Hangsúlyozom, ezek az adatok részletek hiányában kizárólag tájékoztató jellegűek, hiszen a tengeri utazás erősen időjárás függő volt. Francesco Querini 1414. május 9-én indult egy gálya parancsnokként, 44 zarándokkal és három szervitorral a fedélzeten Jaffába, és augusztus 15-én tért vissza Velencébe. Ez 99 nap.¹⁵⁵ Nicolò d’Este ferrarai herceg 1413. április 15-én hajózott ki Velencéből a Szentföldre, és július 15-én már a lagúnák városában volt, jóllehet Cipruson hat napot állt a királyt meglátogató.¹⁵⁶ Ez 92 nap. És egy késői adat: Francesco Bonaver 1480-ban 19 nap alatt ért vissza Szíriába úgy, hogy csak egy napra kikötött ki Modónében.¹⁵⁷ Azt sem tudjuk, mennyibe került az utazás. Egy biztos, mindenhol és mindenért fizetni kellett. A hajókat saját költségen kellett felszerelni, a legénység bére is a hercegeket terhelte. A kikötőkben felvett ellátmányt sem adták ingyen. Jaffában újra nyílhattak az erszények.¹⁵⁸ Lovakat és vezetőket kellett bérelni, az esetleges védelem, a szállás, az étkezés szintén soványította a pénztárcát. V. Frigyes osztrák hercegről tudjuk, hogy kiadásai fedezésére kölcsönt vett fel.¹⁵⁹ A fentebb említett Francesco Quirini utazásáról ismerünk egy roppant érdekes, gyakorlatilag mindenre kiterjedő számadást. Ebben felsorolják a zarándokok által befizetett pénzt, a személyzet bérét és számát, a gályára berakott élelmiszerek összetételét, és néha a mennyiségét is. Sajnos kizárólag csak érdekességként kezelhetjük, és nem összehasonlítás alapjaként, hiszen minden szentföldi utazás egyedinek számított, a hercegek és

¹⁵³ A hercegnőre lásd Schellmann: *Zur Geschichte Herzog Ernsts*, 243–244. Czimburga von Masowien (1394–1429). A sors furcsasága, hogy 1429 szeptemberében éppen egy zarándokúton Mariazellbe igyekezett, de a hónap 28. napján, Türritzben meghalt. A közeli lilienfeldi kolostorba temették el. Uo. 244.

¹⁵⁴ A négy és fél hónap IV. Albert, az öt II. Ernő és V. Frigyes osztrák hercegek útjára vonatkozik. A tanulmányban fentebb részleteztem a napokat, ezt most nem ismétlem meg.

¹⁵⁵ Ugo Tucci: *L'alimentazione a bordo della navi veneziane. Studi Veneziani* 13 (1987) 113.; Uő: *I servizi marittimi*, 58–59.

¹⁵⁶ Ugo Tucci: *I servizi marittimi*, 58–59.

¹⁵⁷ Tucci: *L'alimentazione*, 104.

¹⁵⁸ Az előkelőktől sokkal több pénzt akartak beszedni. Röhrich: *Die Jerusalemfahrt des Herzogs Friedrich*, 38–39.

¹⁵⁹ Bruckner: *Formen der Herrschaftsrepräsentation*, 201.

kíséretük körülményeit nem lehet összehasonlítani az egyszerű zárandokok szerény lehetőségeivel.¹⁶⁰

A zárandoklatok kurióznak számítottak, nemcsak a Habsburg-ház történetében, hanem az európai uralkodócsaládok esetében is. Az utazók egész életre szóló élmények mellett megerősödtek hitükben, valamint olyan benyomásokat szereztek, melyek később visszahathattak személyiségükre, hivatali működésükre és magánéletükre egyaránt, de áttételesen akár a magyar történelemre is. Ha ez így volt, három királyunk saját bőrén érezhette ezt. IV. (Türelmes) Albert fia magyar uralkodó lett, II. (Vas) Ernő Zsigmond kortársaként élt, 1414 után alkalomadtán ellenfeleként lépett fel, míg első gyermeke I. Mátyással szemben próbálta megvédeni birodalmát.¹⁶¹

Melléklet I.

*Feljegyzés a IV. (Türelmes) Albert osztrák hercegnek 1398. augusztus 20-án kifizetett összegekről.*¹⁶²

1398 die XX Augusti

Quod pro honorando adventum illustris domini Alberti ducis Austrie, qui venit Venetias pro eundo ad Sanctum Sepulcrum, tam pro armando bucentaurum,¹⁶³ gançarolos,¹⁶⁴ barchas, quam pro presentando eidem, tam in Venetias, quam in alios locos¹⁶⁵ nostros Trevisanos et Cenetenses, prout infra patet:

Malvasia ¹⁶⁶ de do ¹⁶⁷ bigunçi ¹⁶⁸	caratelli ¹⁶⁹	III
Vini atiri ¹⁷⁰ de do bigunçi	caratelli	III
Tribian ¹⁷¹	caratelli	X
Galine ¹⁷² et caponi ¹⁷³	pera ¹⁷⁴	C

¹⁶⁰ Tucci: L'alimentazione, 112–113.; Uő: I servizi, 54–55., 61–62.

¹⁶¹ Értsd V. Frigyes osztrák herceg.

¹⁶² 1398. augusztus 20. AS Venezia, Collegio, Notatorio, Registri 3. 15°.

¹⁶³ A mindenkori dózse hajója, az *Il Bucintoro*.

¹⁶⁴ A *ganzaruolo* egy hajótípus.

¹⁶⁵ Az eredetiben *locos*.

¹⁶⁶ Malvázia, édes bor.

¹⁶⁷ Kettő.

¹⁶⁸ A *bigonzio* velencei tájszó. Jelentése ebben az esetben mértékegység. Lehet, hogy egy speciális hordó, hordócska, sajtár, puttony stb.

¹⁶⁹ A *caratèl* velencei tájszó. Jelentése ebben az esetben hordó, hordócska.

¹⁷⁰ Savanyú bornak fordítanám, ha a kifejezés a latin *acer* szót rejti magában. Gyenge érv, de a felette levő tételben édes (*malvasia*) borról olvashatunk. Ez ugyan még nem magyarázza meg az *atiri* = *aciri* = *aceri* szó ilyenforma fejlődését, de nincs jobb ötletem.

¹⁷¹ A *Tribiano* egy fehérbor.

¹⁷² Tyúkok.

¹⁷³ Kappanak.

¹⁷⁴ A *pér* velencei tájszó. Jelentése: pár.

Vedelli ¹⁷⁵		X
Confeti de diverse sorte in teo liqual sia alcune spongade ¹⁷⁶	libbre	C
Cera tra torci e candelle e dopleri	libbre	V ^c
Specie ¹⁷⁷ e ponerada ¹⁷⁸ e 33 ¹⁷⁹ pesteo ¹⁸⁰ garofali pesti ¹⁸¹	libbre	XL
Formaio ¹⁸² dolce de libbre 10 in 12	pecie	XX
Pan fresco e blanchio ¹⁸³	pani	III ^m
Summa ducatorum 414		
In Treviso	ducati	80
In Coneglam ¹⁸⁴	ducati	50
In Mestre	ducati	30
In li ambadori	ducati	150
In gançaruoili in tuto	ducati	60
In paresehemi ¹⁸⁵	ducati	80
In barche in armam del buçentoro	ducati	30
Summa ducatorum 480		

Melléklet II.

IV. (Türelmes) Albert és II. (Becsúgyó) Vilmos osztrák hercegek kérésének megfelelően Velence engedélyezi, hogy Szent István protomártír relikviáiból adjanak a bécsi Szent István-egyház számára.¹⁸⁶

Die primo Septembris 1399

Ser Lucas Bragadino, ser Iacobus de Priolis, ser Iacobus Trevisano domini consiliarii, ser Vitus de Canali, capo di XL^a, ser Benedictus Superantio procurator, ser Rambretus Quirino sapientes consilii.

¹⁷⁵ A *vedèl* velencei tájszó. Jelentése: borjú [itt borjúk].

¹⁷⁶ Különböző típusú édességek. Némelyik szárított. A *spongada* velencei tájszó. Jelentése ebben az esetben szárított.

¹⁷⁷ Fűszerek.

¹⁷⁸ A *ponerada* szó jelentését nem tudtam azonosítani.

¹⁷⁹ Az eredetiben 3^o3^o.

¹⁸⁰ *Pesteo* = *pestello*. Jelentése ebben az esetben mozsár, mértékegységként használva.

¹⁸¹ A *pésto* velencei tájszó. Jelentése ebben az esetben tört, darált stb. *Garofali* = *garofani*. Az összetétel a tört szegfűszeg kifejezést takarja.

¹⁸² Sajt.

¹⁸³ Friss, fehér kenyér.

¹⁸⁴ *Conegliano*.

¹⁸⁵ A *palischermi* egy hajótípus.

¹⁸⁶ 1399. szeptember 1. AS Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registri 44. 123^v.

Quia non est minor virtus et sapientia scire, conservare amicos, quam acquirere, et sicut est notum et secundum quod habetur a nostris oratoribus, qui fuerunt ad dominum imperatorem et duces Austrie, dominus dux Albertus propter benignos receptus et amabilia tractamenta facta per nos versus ipsum dominum ducem, cum transunt¹⁸⁷ ad Sepulcrum Domini, cum et omnes alii domini duces sunt tantum bene dispositi versus nos et nostrum honorem, quantum in mundo esse possent, similiter etiam habetur a viris nobiles ser Paulo Quirino et ser Andrea Venerio, qui noviter redierunt a dictis dominis ducibus, per quos dominus dux Guilelmus et dominus dux Albertus instanter et amicabiliter rogari fecerunt nostrum dominium, quod cum ecclesia sua principalis Viene sit fundata sub vocabulo Sancti Stefani et protector etiam illius civitatis sit ipse Sanctus, placeat nobis consentire eis unam particulam ossorum¹⁸⁸ dicti Sancti Stefani, que sunt in ecclesia Sancti Georgii. Vadit pars pro conservando ipsos in amore et benevolentia nostri communis, quod conplaceatur ipsis dominis ducibus de illa particula ossorum¹⁸⁹ dicti Sancti, que videbitur Collegio, quod ipsa habeatur in maxima reverentia et devotione et exinde reputabunt se semper nostro dominio obligatos, accepta autem ipsa particula ossorum¹⁹⁰ predictorum postea recludi debeant et inarpesari, ut primo erant, ita quod nullo unquam tempore moveri¹⁹¹ vel apperiri possint, sed remaneant, ut multis et multis annis steterunt.

De parte 29–30–32–31

Ser Nicolaus Foscari consiliarius

Capta

Quia nostri antecessores, sicut publice notorium est, tulerunt maximos labores et sumptus in conducendo et conduci faciendo corpora sanctorum, qui sunt in nostro ducatu Venetiis, solum ex pura et mera devotione et ad eorum bonam et diligentem conservationem, ne provenirent ad alienas manus, totis spiritibus vigilarunt, vadit pars eorum vestigia imittando,¹⁹² quod comittatur dominis de nocte,¹⁹³ quod debeant, quanto prestius poterunt, ire ad monasterium Sancti Georgii maioris et Sancti Nicolai in Litore et providere ac tenere¹⁹⁴ modum, quod illa corpora, que ibi sunt et pridie aperta fuerunt, ad expensas monasteriorum recludi et inarpesari debeant, ut primo erant, ita, quod nullo unquam tempore inde removeri possint in parte vel toto, nec etiam amplius apperiri sub pena ducatorum mille pro quolibet consiliario, capite, sapiente vel alio ponentis vel consentientis partem in contrarium, quam exigant advocati comunis habentes partem, ut de aliis sui

¹⁸⁷ Helyesebb formában *transeunt* vagy *transiunt*.

¹⁸⁸ Az eredetiben *ossium*.

¹⁸⁹ Az eredetiben *ossium*.

¹⁹⁰ Az eredetiben *ossium*.

¹⁹¹ Az eredetiben *moneri*.

¹⁹² Az eredetiben *imittando*.

¹⁹³ *I signori di notte*. Velencében a közrendre vigyázó egyik magisztrátus elnevezése.

¹⁹⁴ Az eredetiben *tenore*.

officii et de illa non possit fieri gratia, donum, remissio, recompensatio vel presentis partis revocatio sub dicta pena, et sic procedatur de pena in penam, ut observetur intentio terre.

De parte 37-38-37-41

Non 9

Non sinceri 12-10-9-9

Melléklet III.

*Részlet Marino Sanuto krónikájából.*¹⁹⁵

Non voglio restare di scrivere una cosa notanda sotto questo Doge. Del 1399. a dì primo di Settembre fu posta una parte ne' Pregati, la quale incomincia così: Non è minor virtù e sapienza di saper conservare gli amici, che d'acquistarli. Essendo il Signor Alberto Duca d'Austria nostro amicissimo per quello, che gli fu fatto, quand' egli andò al Santo Sepolcro, come si ha da Ser Paolo Quirini e da Ser Andrea Venierorio *noviter* Oratori nostri stati ad esso Duca, il detto Duca desidera, atteso che a Vienna sua Terra abbia fatto fabbricare una Chiesa di Santo Steffano, però dimanda, che gli sia conceduta una particella dell'ossa del Corpo di Santo Steffano, ch'è nella Chiesa di San Giorgio. Però sia preso di compiacerlo, e gli sia data quella particola delle dette ossa, che parerà al Collegio. E poi sia serrata e inarpesata l'Arca, com'era prima, sicchè per niun tempo non si possa più aprire. E la detta parte non fu presa: tanto i Veneziani erano buoni di Dio, desiderando di tenere le Reliquie de' Santi, e di non darle fuori. E in questo medesimo giorno fu preso, che atteso le grandi fatiche, che anno avuto i nostri progenitori nel far condurre Corpi de' Santi in questa Città, per tanto sia preso, che sia commesso a' Signori di notte, che subito vadano a San Niccolò di Lido a provvedere, che que' Corpi, ch'ivi sono (e l'altro giorno furono aperte le Arche, dov'erano) a spese del detto Monastero sieno serrati e inarpesati come da prima, *ita* che per niun tempo si possano più aprire, sotto pena Ducati 1000. a cadun Consigliere, Capo di Quaranta, ovvero Savio, che mettesse in contrario, la quale sia riscossa per gli Avvogadori.

¹⁹⁵ Sanuto: *Vitae ducum Venetorum*, 767.